

Orosz László

Két filmes vallomás

Katona József nyomában

Séta Kecskeméten

„Köszönöm azt a helyet, melyen bölcsőm rengett és a sírt amelyben egykor jó szüleim elnyugodnak, ha magam elmúlok megmarad ezen sorokban érted égő szeretetemnek bélyege.”

A Katona József és a Bánk bán utca kereszteződésében áll a költő többször átépített szülőháza, ahol 1791. november 11-én látta meg a napvilágot. Az épületen 1883-ban helyeztek el emléktáblát, 1970-ben pedig itt nyílt meg a Katona József Emlékmúzeum, amelyet a bicentenárium alkalmából most felújítanak.

Katona József emlékét őrzi az a „kettéhasadt kő” is a kecskeméti városháza előtt, amely azon a helyen áll, ahol 1830. április 16-án meghasadt a szíve. Aközben érte a halál, miközben városi főügyészként a délutáni órákban hivatalába igyekezett. Az emlékkövet 1934-ben helyezte el itt a Katona József Társaság. Ez alkalmából írta Sántha György az *Itt* című verset, amelynek első szakasza így hangzik:

*„Itt tört meg árva szíve. Itt e kő
hideg habját veté föl az Idő,
hol elbukott s elnyelte sárgazöld
aranyhullámú, drága anyaföld.”*

1930-ban, halálának 100. évfordulóján állították fel a Szentháromság temetőben monumentális síremlékét, Márton Ferenc és Siklódi Lőrinc alkotását, amely

Katona József születésének 200. évfordulóján, 1991-ben a Kecskeméti Televízió egy Katona József munkásságát bemutató hatszor ötperces sorozattal csatlakozott a bicentenáriumi megemlékezésekhez. Ebben dr. Orosz László nemcsak szakértőként működött közre, hanem személyesen kalauzolta a nézőket a képernyőn. A nagy tudású irodalomtörténész pontosan érezte, milyen stílust kíván a televíziós műfaj: közérthetően, szemléletesen, élvezetesen beszélt Katonáról. A sorozatot bemutatta a Magyar Televízió is, mégpedig főműsoridőben, közvetlenül az akkori legnézettebb műsor, a 19.30-as híradó előtt, országos ismertséget hozva dr. Orosz Lászlónak.

A Kecskeméti Televízió sorozatának készítésében közreműködtek: Pálinkás Albert, Gábor János, Gubényi Attila, Komonyi Dezső, Tasi Attila, Tomek Walter. A szöveget közreadta a sorozat szerkesztője, Kállai Erzsébet.

jelenleg az új köztemetőben áll. A szobor Katona *Bánk bánjának* egyik alakját, Petur bánt ábrázolja. A síremlék avatásakor Móra Ferenc is beszédet mondott. *„Dugonics András városából hoztam ezt a koszorút Katona József városába, erre a csodálatos pontjára a magyar földnek, ahol már száz év előtt is megtermett a babér. Hódolatukat hozták a vidéki írók az irodalom halhatatlanjának, a takácsmester fiának, aki a magyar irodalom Tiborcával a magyar irodalom nagyura lett.”*

A vasútállomás melletti parkban látható Dunaiszky László Katona-szobra, amelyet 1861-ben lepleztek le. Felállítását Kecskemét Széchenyiye, Horváth Döme kezdeményezte, aki 1856-ban és 1860-ban Kecskeméten megjelentette a *Bánk bán* harmadik és negyedik kiadását, s ő lett már időskorában, 1891-ben a Katona József Kör első elnöke.

Czélkuti-Züllich Rudolf 1858-ban készült Katona-szobrát először Budapesten, a régi Nemzeti Színház előtt állították fel. Ekkoriban nemcsak irodalmi elismerésnek, hanem az elnyomatás elleni tiltakozásnak is számított a *Bánk bán* szerzőjének szobrot emelni. A szobor azonban a műértőknek nem tetszett, így nemsokára a Nemzeti Színház udvarára száműzték. 1881-ben szállították Kecskemétre, ahol előbb a Műkertben helyezték el, majd a színház mellett állt, végül 1962-ben került a Katona József Gimnázium előcsarnokába. Lehet, hogy innen is továbbvándorol, Katona szülőházának udvarán a kiállítás részeként kívánják elhelyezni.

Vigh Tamás Katona-szobrát a színház melletti parkban 1962-ben Kecskemét másik nagy szülőtte, Kodály Zoltán avatta fel. Avatóbeszédében a tőle megszokott finom iróniával méltatta a nem a tehetséget, hanem a származást néző rendszer oldódását: *„Ma már Ady Endre is bekerülhetne az egyetemre, bár kulák származású. És ha egy Katona József születne, az előtt sem volna zárva a főiskola, mert apja becsületes takácsmester volt, aki egy vagy két legénnyel dolgozott.”*

A kecskeméti színházat 1896-ban a Nemzeti Színház művészeinek *Bánk bán*-előadásával avatták fel, majd 1916-ban nevezték el Katona Józsefről. Azóta is gyakran játsszák itt a *Bánk bánt*, amit utoljára 1987-ben újítottak fel. Városunkban nemcsak a színházat, hanem a múzeumot, a könyvtárat, az egyik gimnáziumot és az egyik könyvesboltot is Katona Józsefről nevezték el. Több kecskeméti utcanév is a *Bánk bán* főbb szereplőit idézi: Bánkot, Melindát, Tiborcot, Peturt.

Így van ez rendjén azért is, mert nincs még egy élvonalbeli magyar író, aki annyira egy városhoz kötődne, mint Katona. Nem csak Kecskeméten született, nem csak itt halt meg, életét is szinte megszakítatlanul ebben a városban töltötte, mert pesti és szegedi iskolázása, majd pesti jogász és ügyvéd korában is rendszeresen hazajárt a szülői házba. *Bánk bánjának* mindkét változatát Kecskeméten keltezte, drámáját a város főbírájának és tanácsának ajánlotta. Legnagyobb terjedelmű, sajnos befejezetlenül maradt műve Kecskemét története. Ennek előszavát e megható mondatokkal zárta: *„Köszönöm azt a helyet, melyen bölcsőm rengett és a sírt amelyben egykor jó szüleim elnyugodnak, ha magam elmúlok megmarad ezen sorokban érted égő szeretetemnek bélyege.”*

Út a Bánk bánig

„Az én örök útmutatóm azon pályára int engemet melynek környül állásai megtiltják ezentúl e hasonló munkálódást édes nyelvemem.”

Katona ükapja 1658-ban költözött Kecskemétre a Szatmár megyei Kántorjánosiból a II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szerencsétlen lengyelországi hadjáratát követő tatárdúlás elől menekülve. Dédapja a Rákóczi-szabadságharc idején kocskodó ember, fuvaros volt, aki közel százesztendőss korában halt meg. Apja takácsmester volt, négy gimnáziumi osztályt is végzett, verselgetett, kisebb városi tisztségeket is viselt. Középiskolai tanulmányait Katona három városban végezte, Pesten, Kecskeméten és Szegeden, mindhárom helyen a piaristák iskolájában. Nem volt kitűnő tanuló, de jól megtanult latinul és németül, s különösen érdekelt a történelem. 1810-től 1813-ig joghallgató a pesti egyetemen, s közben színdarabokat fordít, ír a rondellában, egy színházzá átalakított körbástyában, majd az azóta lebontott Hacker-házban játszó társulat számára. Delektáns aktorként, műkedvelő színészként maga is színpadra lép, például az általa fordított *Szmolenszk ostromlása* című darabban. Nagy sikerű műve a *„Luca széke karácsony éjszakáján”*, amelyet 1813 karácsonyán mutattak be, s még a múlt század végén is játszották.

A társulat körülrajongott primadonnája a fiatal Széppataki Róza. Katona bele szeret. A rá jellemző bátortalansággal csak nevének kezdőbetűivel aláírt levélben vallja meg szerelmét: *„Holnap jókor haza kell utaznom. Én magát véghetetlen szeretettel szeretem, s lelkemben hordom képét, mióta először színpadon megláttam játszani, s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, végleheletemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szalagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szalagot zárjon a felelethez. E két szín fogja élttem irányját kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév múlva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni; ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog.”*

Róza nem sejtí, ki az a K. J., aki szerelmet vallott neki, férjhez megy színész-társához, Déry Istvánhoz. Katona később vígjátékot írt arról, hogy Déryné azt a rózsát, melyet egyik rajongójától kapott, egy másik rajongójának ajándékozta. Az asszony emiatt örökre megsértődött rá.

A jogot elvégezve Katona jurátusként Pesten marad, de a színházzal való kapcsolata meglazul, történelmi tanulmányokkal foglalkozik, történelmi drámákat ír, ezek azonban, részben a cenzúra tilalma miatt, nem kerülnek színpadra. Édesapja kívánságára is úgy dönt, hogy a bizonytalan kilátású színészkedés, színműírás helyett a biztosabb jövőjű jogi pályán keresi boldogulását. Mint írja: *„Az én örök útmutatóm azon pályára int engemet melynek környül állásai megtiltják ezentúl e hasonló munkálódást édes nyelvemem.”*

A Bánk bán születése

„Ha azon eredeti nemzeti színdarabok, melyek hőseinket elevenen előnkbe teszik ritkák nem volnának is literatúránkban, még is akkor is az első között érdemlene helyet, ez a Bánk bán.”

Az Erdélyi Muzéum című folyóirat első számában, 1814-ben, az alapító szerkesztő, Döbrentei Gábor pályázati felhívást tett közzé a Kolozsvárott építendő színház avató darabjára. Katonát ez a pályázat visszaszólította a drámaírói pályára, tárgyául a magyar történelemnek egy megrázó eseményét választotta: 1213-ban a magyar urak meggyilkolták II. Endre király feleségét, Gertrudist, a merániai hercegnőt. A régi magyar krónikák úgy tudták, hogy a királyné meggyilkolásának közvetlen oka az volt, hogy öccse, néniének segítségével elcsábította az ország nádorának, Bánk bánnak a feleségét.

„II. András felesége az Almániából való Gertrudis úrnő volt. Vele nemzette Bélát, Kálmánt, Andrást és Boldog Erzsébetet. De óh, milyen fájdalom, az említett úrnő kétségkívül az emberi nem ellenségének sugalmazására a nagyságos Bánk bán úr feleségét erőszakkal kiszolgáltatta egyik idegenből jött fivérének, hogy csúfot üzzön belőle. Emiatt a Bor nemzetségből származó Bánk bán kardját a királyné vérével száználmasan beszenyeyezte és szörnyű sebet ejtvén rajta az Úr 1212. évében megölte.”

A történet a 16. századtól kezdve Európa számos országába eljutott, sokan feldolgozták versben, drámában, elbeszélésben, többek közt a magyar Valkai András, a német Hans Sachs, az angol George Lillo. Katona minden olyan történeti művet „átbúvárolt”, amelyből adatot remélhetett a kor és az események hiteles ábrázolásához. 1815. július 30-án keltezte elkészült ötfelvonásos drámáját. Hitelesen máig sem tudjuk, végül is elküldte-e Kolozsvárra. 1818-ban, amikor a pályázat eredményét közzétették, Katona művét nem említették, az azonban bizonyos, hogy az író bírálatot kért jogász és drámaíró társától, Bárány Boldizsártól. Bárány részletes elemzést készített Katona drámájáról, megállapítva: *„Ha azon eredeti nemzeti színdarabok, melyek hőseinket elevenen előnkbe teszik ritkák nem volnának is literatúránkban, még is akkor is az elsők között érdemelne helyet, ez a Bánk bán.”*

1815-től nem volt magyar színház Pesten, a tízes évek végén azonban Székesfehérvárott kitűnő színtársulat állt össze. Ez a társulat 1819-ben lehetőséget kapott arra, hogy Pesten játsszon néhány hétig, ahol nagy sikerrel mutatták be Kisfaludy Károly, egyébként gyenge, történelmi drámáit. Katona *Bánk bán*ját is szerették volna játszani, a cenzor azonban nem engedélyezte az előadást, csak a dráma kinyomtatását. Katona élt ezzel az engedéllyel, a magyar irodalomért áldozatra is hajlandó Trattner János Tamás személyében kiadót is kapott, így jelent meg 1820 novemberében 1821-es évszámmal a *Bánk bán* időközben jelentősen átdolgozott kiadása. Művét Katona Kecskemét főbírájának és tanácsának ajánlotta. A tanács szívesen fogadta az ajánlást, s mint a városi jegyzőkönyvben olvashatjuk: *„Az auktor úrnak a magyar nyelv palléroztatására törekedő dicséretes igyekezetéért honorárium fejében a város kasszájából 100 forintokat kifizettetni rendelt.”*

Nagy pénz volt ez akkor. Katona néhány év múlva 140 forintért 400 négyszögöl szőlőt vásárolt. A kecskeméti tanács áldozatkészségének országos visszhangja támadt, a *Tudományos Gyűjtemény* a következőképpen számolt be róla: *„Óhajtnak, hogy Kecskemét városának szép példáját mások is kövessék.”*

A pesti ügyvéd; Helye a kor irodalmában

„Engemet egy se tud, élek-e vagy halok.”

A *Bánk bán* első kidolgozásának évében, 1815-ben tett Katona ügyvédi vizsgát, bizony csak szufficiens, vagyis elégséges eredménnyel. 1818-ig korábbi principálisa, Dabasi Halász Bálint ügyvéd irodájában dolgozott, 1819-ben talán egy másik pesti ügyvéd mellett, majd 1820 januárjában önálló ügyvédi irodát nyitott Pesten. Az irodalmi munkássággal nem hagyott fel, csak a drámaírással, és más műfajok felé fordult. Valószínűleg 1816-ban kezdett hozzá versek írásához, amelyeket 1818-ban bemásolt egy kis füzetbe, bizonyára azzal a szándékkal, hogy megjelenteti őket, erre azonban nem került sor. Versei élesen elütnek a kor szokványos érzelmes, szentimentális lírájától. Katona gondolatait az életről, létfilozófiáját foglalta versekbe. Költeményeinek gyakori ihletője volt a kérlelhetetlenül múltó idő.

*„Az a dicső idő,
melly boldogitana,
múlt – semmi! az soha
már vissza nem jövend.
Múlt! Elraboltatott
vagyon! sietve az
öröknek éktelen
nagy tengerébe folyt.
Nincs lóditó erő.
a Múltat és Jövőt
melly öszvehajtaná
abroncsba - nincs Remény.”*

Versei írásával egy időben kezdett foglalkozni Kecskemét történetével, engedélyt kért a városi levéltár használatára, ezt azonban nem kapta meg. Így könyvek-ből volt kénytelen összegyűjteni azt a keveset, amit a település történetéről talált. Nem is készült el Kecskemét története, csak a Duna–Tisza köze honfoglalás előtti történetét tudta megírni, kéziratát apja adta ki négy évvel fia halála után, 1834-ben.

1821-ben jelent meg a *„Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?”* című tanulmánya. Ebben felsorolta az okokat, a színház hiányát, a nemzeti dicsekedést, a nyomtatásbeli szükségét, a cenzúrát és a kritika hiányát. Említette azt is, hogy az író nem számíthat munkájáért jutalomra, s keserűen írta: *„De ha a madár látja, hogy hasztalan esik füttyürészése, élelméről gondoskodik, és – elhallgat.”*

A kor legnevezetesebb magyar írói, költői Katonáról nem tudtak, nem is kereste velük a kapcsolatot. Kisfaludy Károllyal kölcsönösen vetélytársnak tekinthették egymást. Kisfaludy megsértődött Katonára *Ilka* című darabjáról írt, egyébként jóindulatú bírálata miatt. Főként azonban a dramaturgiai tanulmány néhány mondata miatt sértődhetett meg rá, amelyeket jogosan magára vett. *„Az írónak, ha dicsőséget akar aratni nem jó alkotású, hanem csak dicsekedéssel teljes hazai drámát kell írni, most hát támadjon egy, aki e mód szerint írjon már Magyarország mindjárt megtalálta Félixét.”*

Csak az irodalom második vonalába tartozó írókkal, költőkkel volt kapcsolata. Szinte teljes ismeretlenségét a neves kortárs írók körében, sajnos, hitelesen ítélte meg Katona a múzsához intézett versében: *„Engemet egy se tud élek-e vagy halok.”*

A kecskeméti ügyész

„Hivatala folytatásában szorgalmas, ...a csupa gyanúból eredt kegyetlen vallatásokat soha sem gyakorolta, mert mélyen érezte, hogy a rab is ember.”

1820 novemberében Katonát Kecskeméten alügyésszé választották, hivatala a régi városházán volt. Főnöke Csányi János főügyész, aki 1840-ben megírta első életrajzát, így jellemezte: *„Hivatala folytatásában szorgalmas, sem lágy, sem kegyetlen a szerencsétlen kárvallottak sorsát valóban érezvén is nem támaszkodott hidegen arra, hogy csak azon próbákat szedje össze, melyeket azok elő tudnak adni, a csupa gyanúból eredt kegyetlen vallatásokat soha sem gyakorolta, mert mélyen érezte, hogy a rab is ember.”*

1826-ban Katona főügyész lett, a város vezető tisztviselői közé került, részt vett társas életükben, mulatozásaikban is. A vadásztársaság tagjaként tréfás vadásznaplót készített, a tréfás hang azonban a végén keserűre fordult: *„Tisztelettel jelentetik, hogy a szerencsétlen tarisznyájú nótárius a társaságnak minden kincseivel elszökött és többé nincsen, hagyván maga után egy megszorodott és több siránkozó semmit.”*

Eltemetett álmaira emlékezhetett, amikor az 1820-as években színtársulatok fordultak meg Kecskeméten, és játszották az ő fiatalkori darabjait is. 1826-ban azt javasolta, hogy a piactéri mézszárszéket alakítsák át színházzá. Javaslatát nem fogadták el, pedig a színház tervrajzát is elkészítette. A városban furcsa különönek tartották, hallgatagsága miatt – mert csak a tolla sercegett – percegő pennájú Katonának nevezték. Úgy tudták, hogy a főbíró lányát, Végh Franciskát szerette volna feleségül venni, ő azonban kikosarazta. Halála után beszéltek arról is, hogy egy vádlottjának átka fogott rajta. Szüleihez, családjához megható szeretettel ragaszkodott. Halála után az édesapja évekig pereskedett a várossal fia bizonyos járandóságainak visszatartása miatt. Nem volt igaza, de a tanács megértette, határozatukban így írtak: *„A folyamodónak az a legnagyobb baja, hogy fiában, a fiskális úrban elvesztvén a reménylett jó jövőndőt élete módja valamennyire megnehezedett, de valóban fájdalom is egy oly jó fiúnak, ki atyjának, sok adósságainak nagy részét lefizeti, ki testvéreivel sok jót tesz eldűlése.”*

Katonát hivatalnok társai is meggyászolták, egyik kollégája halála után verset írt róla: *„Fáradságid érdemét nem felejtí el a téged gyászoló bús Kecskemét.”*

Igazából azonban városában sem tudták, kit veszítettek el a főügyészben. Az 1840-es években, amikor a *Bánk bán* már ismertté vált, Erdélyi János író egy fiatal kecskeméti ügyvédtől érdeklődött, mit tudnak Kecskeméten Katonáról. Kiderült, hogy a nevét sem nagyon ismerik.

„Egyetlenünk a maga nemében”

„Akár a költőnek nagy lelkét, akár a karakterek fénybecsének rajzolását tekintsük benne, minden módon remek s méltó megbecsülést érdemel.”

Katona már harmadik éve halott volt, amikor a *Bánk bán* először került színre. Hajdani színésztársa, Udvarhelyi Miklós választotta jutalomjátékaul 1833. február 15-én, Kassán. Udvarhelyi a drámát így ajánlotta a közönség figyelmébe: „*Akár a költőnek nagy lelkét, akár a karakterek fénybecsének rajzolását tekintsiük benne, minden módon remek s méltó megbecsülést érdemel.*” 1834-ben Kolozsvárott mutatták be Egressy Gábor jutalomjátékaként. 1835. február 27-én játszották először a fővárosban, a Várszínházban, Gertrudis szerepében Kántorné Engelhardt Annával. A budai előadást még kettő követte 1835-ben és '36-ban, de színre vitték 1836-ban Debrecenben és Miskolcon is. A Pesti Magyar – a későbbi Nemzeti – Színházban 1839. március 23-án játszották először. Egressy Gábor volt Bánk, s a statiszták között valószínűleg ott volt Petőfi is, talán az egyik békétlent játszott. A színházban ott ült Széchenyi is, neki nem tetszett a dráma, túlságosan forradalminak találta. A páholyok közönsége egyébként is fagyos közönybe burkolózott, lassan hevült fel a földszint meg a karzat is, csak Petur, s különösen Tiborc tetszett. A kor legjobb folyóiratába, az *Athenaeumba* Vörösmarty írt kritikát az előadásról, voltak kifogásai, de megállapította: „*Sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színmű, legkevesébe sikerült Bánk bán karaktere, kiben nem látjuk azon szilárdságot mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tethez kívántatik.*”

Egy rendőri jelentés már 1822-ben megróttta a budai cenzort engedékenysége miatt, hogy megengedte a dráma kinyomtatását. Az első előadásokra valószínűleg a vidéki cenzorok hanyagsága vagy hozzá nem értése miatt kerülhetett sor. 1846-ban, amikor a Nemzeti Színházban felújították a drámát, már nem merték betiltani. Ettől fogva sorozatosan játszották a fővárosban is, vidéken is, mert a forradalmivá váló közhangulat kifejezőjeként tekintettek a *Bánk bán*ra. Kitűnő színészek, főként a Bánkot játszó Lendvai Márton és a Gertrudist megszemélyesítő Laborfalvi Róza – később Jókai felesége – járultak hozzá a sikerhez. A *Bánk bán* nemzeti drámánkká emelkedett. 1848. március 15-én a közönség kívánságára tűzték műsorra. Ezt az előadást nem fejezték be. Az „*Éljen sokáig a magyar szabadság!*” logikusan folytatódott Petőfi Nemzeti dalával, amelynek refrénjét a közönség együtt mondta a szavaló színésszel: „*Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!*” A mai grafikus úgy idézi fel 1848. március 15-ének Nemzeti Színházát, hogy a színház belső terét ábrázoló rajzban Katona arcát is megjeleníti.

A *Bánk bán* 1848-cal beépült a nemzeti köztudatba, népszerűsége újra meg újra felforrósodott, amikor a magyar szabadság, függetlenség ügye forgott kockán. Így a szabadságharc után következő elnyomatás idején, a második világháborúban, amikor a hitleri Németország fenyegette Magyarországot, vagy 1956 októbere után, amikor csaknem minden vidéki színház műsorára tűzte a Bánk bánt. Németh Lászlót idézve: „*A füstölő bánki szenvedély: a jobb magyar mindennapi hangulata. Bánk bánt végigolvasni annyi, mint kipanaszzkodni magunk. Elég egy-két mondatfoszlány: »épét okádna itt a Békességtűrés«, »no, nyeld le a bilincsed jajgatva«, hogy az ember ott üljön közös kocsmánk otthonos füstjében, ahol egymás mellett monologizáló szívek zokogják ugyanazt a bánatot.*”

Kettősség az életemben

Eljutottam abba a korba, amikor az ember már szívesebben emlékezik, mint tervez. S ahogy az emlékeimet rendszerezni próbáltam, rájöttem, hogy az életem szinte kezdettől fogva mindvégig jellemezte valamiféle kettősség.

Az Alföldön születtem, Csépan, Szolnok megye déli részén, de a szüleim mind a ketten a hajdani Bereg megyéből valók, és a szüleim szülőföldje valamiképpen nekem is szülőföldem volt. A gyerekkori élményeket egyformán gyűjtöttem Csépan és a hajdani Beregben, az akkor Csehszlovákiához tartozó Barkaszon, apám szüleinek a falujában, meg Izsnyétén, anyám szüleinek falujában. Életemben az első város, amelyet kisgyermekként megismertem, az nem a Csépához közel fekvő Csongrád, Kecskemét, Szolnok vagy Szentés volt, még csak nem is Budapest, hanem Munkács. Meg Beregszász.

Hogy Munkács és Beregszász volt a két meghatározó város, azt is jelentette, hogy történelmi élményekkel töltődtem föl már kisgyermekként. Mert Munkáctól elválaszthatatlan az, hogy a Vereckei-szoroson leereszkedő honfoglaló magyarok itt értek ki a síkságra. Elválaszthatatlan a munkácsi vár látványa, Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc. Ez a föld tele van Rákóczi-mondákkal. Esze Tamás a Lengyelországban Rákóczitól kapott zászlót Tarpa után, 1703 májusában a beregszászi templom előtt bontotta ki. Ez volt az a híres, Cum Deo pro Patria et Libertate feliratú zászló.

A történelem ott volt a család hagyományaiban is. Az egyik anyai dédapám, aki nagyapámhoz hasonlóan református lelkész volt, a szabadságharcban a Bocskai-huszároknál tábori lelkészként szolgált. A családi hagyomány szerint azért maradt élete végéig falusi pap, mert 1849 után őt is üldözték. Ugyan nem börtönözték be, mert a vizsgálóbíró, akinél jelentkezett, az azt mondta neki: „Tiszteletes úr, egy darabig még bujdosson, mert még olyan időket élünk.” Így került dédapám Nagylónyára, s lett a Lónyay családnál nevelő, majd később a település lelkésze. Amikor aztán később, már 1867 után, városokba is hívták, már nem volt hajlandó Nagylónyától megválni.

Orosz László irodalomtörténész (1925–2016), középiskolai tanár, a Katona-kutatás legjelentősebb alakja. Magyar–latin–könyvtár szakon végzett az ELTE-n, és jogelődjében, a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Hamarabb szerzett bölcsészdoktori címet, mint tanári oklevelet. A felvilágosodás korának magyar olvasóközönségéről írott egyetemi szakdolgozatát változtatás nélkül elfogadták doktori értekezésnek. Az 1956-os forradalomban játszott szerepe miatt az elmúlt rendszer nem halmozta el ugyan kitüntetésekkel, de a szakma abban az időben is a legjobbak között tartotta számon. 1986-ban, nyugdíjba vonulásakor Apáczai Csere János-díjat, 1995-ben Pilinszky-díjat kapott. 1992-ben irodalomtörténeti életművét kandidátusi fokozattal ismerték el. 1994-ben Kecskemét díszpolgárává választották. Az itt olvasható visszaemlékezést 73 éves korában, 1998-ban rögzítette a Kecskeméti Televízió. Kecskemét tudós tanára címmel került adásba, Kriskó János szerkesztő portréorozatának egyik epizódjaként. A szöveget gondozta és közreadja Kriskó János.

Az egyik apai ágról való dédapám is részt vett a szabadságharcban. A családi hagyomány erről csak annyit őrzött meg, hogy azért nősült olyan későn, mert 1849 után besorozták az osztrák armádiába, és csak évek múlva térhetett haza. Tehát a történelem iránti vonzódás, az első történelmi élményeim innen, a beregi tájról származnak.

Egy másik kettősség: Csépa katolikus falu. Én református voltam. A családuk katolikus-református, mert apám katolikus, anyám református volt, de minthogy anyám református paplány volt, úgy egyeztek meg, hogy a születendő gyerekek reformátusok lesznek. Én mégis katolikus elemibe jártam, mert Csépán nem volt más, csak katolikus elemi. Utána kerültem Kecskemétre, református gimnáziumba. A katolikus vallás meg a református vallás tehát egyaránt egészen fiatalkori élményem volt. Elemista koromban a többiekkel együtt részt vettem a katolikus hittanórákon. A hittanvizsgán mindig feleltek is, és én ezt nagy kitüntetésnek tartottam, hogy református létemre ilyen kitűnően ismerem a katekizmust is. Utána persze Kecskeméten alaposabban elmélyedhettem a református gimnáziumban a református vallás tanításaiban is.

A kecskeméti életem is bizonyos kettősséget mutat. Nemcsak hogy a református gimnázium tanulója voltam, hanem ráadásul a református internátusban is laktam. Abban az időben az internátus tanintézmény is volt, ahol szaktanárok foglalkoztak velünk. Minden délután és este kikérdezték tőlünk a leckét, és olyan dolgokat tettek hozzá az iskolában kapott tananyaghoz, amelyet nélkülük nem ismertünk volna meg. Hogy Kecskeméten ismerős neveket említsek, a gimnáziumban matematikára Szemerey Andor tanár úr tanított, az internátusban pedig Enyedi István tanár úr vette át velünk a matematika-tananyagot. A gimnáziumban magyarra és latinra Baracska tanár úr tanított, az internátusban Vetéssy Géza tanár úr kérdezte ki tőlünk a magyart és a latint. Hadd említsem itt, hogy Baracska tanár úr órái akkor forrósodtak föl igazán, amikor nem a tananyagról beszélt, hanem például órákon keresztül mesélte nekünk a trójai háború történetét. Gyakran eszembe jut ez azért is, mert mostanában inkább tanterveket gyártanak, nem véve észre azt, hogyha egy tanár eltér a tantervtől, gyakran akkor kelti a legnagyobb, legmaradandóbb élményt a tanítványaiban.

Ötévnyi kecskeméti diákoskodás után elkerültem három évre Beregszászba. Az izmsnyétei nagyszüleim akkor már Beregszászban éltek, nagyapám nyugdíjba ment, én pedig hozzájuk költöztem, és beiratkoztam a beregszászi gimnáziumba. Ez 1940-ben történt, Beregszász abban az időben már Magyarországhoz tartozott, egészen 1944-ig. 1943-ban érettségiztem. Ha megint a kettősséget keresem, az talán az lehet, hogy a beregszászi gimnázium számomra valamivel könnyebb volt, mint a kecskeméti, hiszen a volt osztálytársaim még a cseh időkben kezdték tanulmányaikat. Például a latint is, meg a németet is később kezdték, mint mi, ezért ezekből a tárgyakból föltétlenül előnyt élveztem.

Akkoriban tört rám a szenvedélyes olvasási vágy. Olvastam én korábban is, nálunk a családban hagyomány volt az olvasás, de akkor kaptam rá igazán a komoly művek olvasására. Ezek a komoly művek voltak a költészetben a nyugatosok, mindenekelőtt Ady, de akkor ismertem meg Babitsot, Kosztolányit, Tóth Árpádot, Juhász Gyulát is. A legnagyobb olvasói élményem azonban három író-

hoz köthető: Tolsztoj, Dosztojevszkij és Németh László. Azt, hogy az írás egyben erkölcs, és hogy az olvasás erkölcsre való nevelődés, erkölcsben való megerősödés, azt számomra Tolsztoj, Dosztojevszkij és Németh László közvetítette.

Ekkor döntöttem afelől, hogy tanár leszek, mégpedig magyar szakos tanár. Hogy a magyar mellett melyik lesz a másik szakom, az számomra talán nem is volt akkor még döntő fontosságú. Hogy végül a magyar mellé a latin mellett döntöttem, az az Eötvös Collegium fölvételi vizsgájának köszönhető, amit persze nem vizsgának, hanem fölvételi beszélgetésnek neveztek, teljes joggal, mert három napon keresztül több tanár beszélgetett velünk. Ők javasolták, hogy vegyem föl a magyar mellé másik szaknak a latint.

Az Eötvös Collegium az egyetem mellett megint egy másik iskola volt, szigorúbb, mint az egyetem, mert az egyetemre vagy járt az ember, vagy nem járt. Horváth János óráira például mindig járt, mert óriási élmény volt Horváth János előadásait hallgatni. De voltak olyan tanárok, akikhez felesleges volt járni, mert azt a könyvet, amelynek alapján ők az előadásukat tartották, el lehetett olvasni a kollégium könyvtárában is.

Egyébként a kollégium elsősorban a kollégiumi órákat jelentette. A magyar irodalmat Keresztury Dezső adta elő, a latint Tomasz Jenő, aki igen kítűnő szakembere volt ennek a nyelvnek, a magyar nyelvészetet pedig Hadrovics László és Lakó György. Hadrovics később az orosz szótáráról vált nevezetessé. Emlékezetesek voltak a kollégiumi filozófia-előadások is, Mátrai Lászlóval. Ezek az órák voltak a kollégium különlegességei, a másik a kollégiumi könyvtár. A kollégiumnak már akkoriban is körülbelül hatvan-hetven ezer kötetes könyvtára volt, amelyet minden megkötés nélkül, szabadon használhattunk reggel nyolctól éjfélig.

A kettősség továbbá abban is megmutatkozott, hogy óriási lehetőségeket kínált a kollégium, de az én öt egyetemi évem, amely 1943-ban kezdődött, nagyon-nagyon összezsugorodott, hogyha áttekintjük azokat az időket, amikor én egyetemista voltam. 1944 márciusában bejöttek a németek, az egyetemet bezárták, az egyetemistákat szélnek eresztették, majd a nyáron elvittek bennünket erődítéseket építeni Erdélybe. Azt hiszem, annak is, hogy szélnek eresztettek bennünket, meg annak is, hogy Erdélybe vittek minket, a fő oka nem az volt, hogy mi ott valami gigantikus erődítményeket hozunk létre, idő sem volt erre. A valódi szándék az volt, hogy ne legyünk Pesten, mert az egyetemi ifjúság érezhetően nagyon erősen németellenes volt. A második év, negyvennégy-negyvenöt volt Budapest ostroma, amikor is az egyetemi oktatás szünetelt. Negyvennégy-ötven évén még beiratkoztunk, de aztán csak negyvenöt májusában kerülhettünk vissza az egyetemre. Tulajdonképpen csak igazolták a két félévünket, de előadásokat nem hallgattunk.

Az Eötvös Collegiumi munka is megváltozott. Az épület bombatalálatot kapott, romeltakarítást végeztünk, meg az épen maradt épületrész tetején a cserepeket pótolgattuk. Keresztury Dezső akkor lett a kollégium igazgatója. Együtt dolgoztunk a tetőn, mert ő mindenből kivette a részét. 1945 júliusában sikerült letennem az alapvizsgát, mégpedig egészen jó eredménnyel. Negyvenhatban, már az alapvizsga után, két baj is ért. Az egyik az, hogy hosszabb volt télen a szénszünet, mint

az egyetemi félév, a másik, hogy Keresztury Dezső miniszter lett. Miniszterként megtartotta ugyan a kollégium igazgatását, de a kollégiumi órákra már nem maradt ideje. A negyed- meg az ötödév már hasonlított a normális egyetemi időszakra. Akkorra már Keresztury is visszakerült a kollégiumba, mert lemondott a miniszterségről. Én még abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy 1948-ban, még Keresztury kollégiumi igazgatása alatt végezhettem, mert negyvennyolc őszén lemondatták őt a kollégium igazgatásáról. Ennek az volt az oka, hogy az akkor már nagyon erős pártban azt követelték tőle, hogy 10 vagy 12 kollégistát távolítson el a kollégiumból. Keresztury ezt természetesen nem vállalta.

1948-ban kineveztek Kecskemétre, az akkor államosított Piarista Gimnáziumba tanárnak. Gondolom azért, mert református voltam és hát egy katolikus gimnáziumban alkalmasabbnak tartották, ha református tanárt neveznek ki. Egyébként, akiket akkor a piarista atyák helyére kineveztek, azok csaknem mind reformátusok voltak.

Itt megint jön egy kettősség az életemben. Ez pedig az, hogy megmaradtak a kapcsolataim azokkal a fiatal irodalomtörténész körökkel, akik kollégistatársaim, vagy valamivel idősebb társaim voltak. Említhetem az idősebbek közül Szauder Józsefet vagy a társaim közül Klaniczai Tibort, Tarnai Andort, Nagy Miklóst. Nem akarom tovább sorolni, mert bántó lenne, hogyha valakit kihagynék. Volt nekünk egy fiatal irodalomtörténész munkaközösségünk, akikkel tartottam a kapcsolatot.

Azután tartottam a kapcsolatot a *Válasz* című folyóirattal is, egészen a megszűnéséig. Annál is inkább tartottam a kapcsolatot Kecskemétről is, mert a *Választ* abban az időben, negyvennyolc-negyvenkilencben Kecskeméten nyomták. Tóth Lászlóval úgy ismerkedtem meg, hogy a *Válasz* akkori szerkesztője, Sárközi György özvegye, Sárközi Márta egy ízben, amikor lejött korrigálni a nyomdába a *Választ*, akkor megkért, hogy menjek be segíteni neki. Ez valamikor negyvennyolc szeptemberében volt. Sárközi Márta váltig csodálkozott, hogy miként lehet, hogy én Tóth Lászlót nem ismerem. Hát csak néhány hete kerültem Kecskemétre! Ezek a kapcsolataim megvoltak, a *Válaszon* túl a debreceni, majd budapesti *Magyaroknak* is munkatársa voltam még egyetemista koromban, sőt, a pécsi *Sorsunkban*, a hódmezővásárhelyi *Puszták Népe*-ben is jelentek meg írásaim. Ezek a folyóiratok azonban negyvenkilencben már mind megszűntek. Így aztán volt is kapcsolat, meg nem is. De ötvenegy-től kezdve elkezdtem írni az *Irodalomtörténet* című folyóiratba, mert az irodalomtörténet nem volt olyan égetően fontos politikai kérdés. Legalábbis az *Irodalomtörténet* szerkesztőinek szemében nem. Kritikákat írtam, főként irodalomtörténeti művekről.

Egy további kettősség abban is jelentkezett, hogy tanítottam gimnáziumban, és tanítottam szakérettségis tanfolyamon. Hívtak a szegedi egyetemre, egy darabig lenn is voltam bölcsészkarai titkárként, de aztán visszajöttem Kecskemétre, mert nem sikerült átkerülnöm a tanszékre. Azután egészen fiatalon kineveztek szakfelügyelőnek. Egészen különös dolog, hogy valaki másfél évi tanári működés után szakfelügyelő lesz. Erre úgy kerülhetett sor, hogy negyvenkilenc nyarán Kecskeméten szakosító tanfolyamot szerveztek tanítók

részére. Az általános iskolák szakoktatása megkövetelte a szakosítást. Ezen a tanfolyamon én magyar nyelv és irodalmat adtam elő. A tanfolyam igazgatója, Kardos László abban az időben miniszteri tanácsos volt, és valószínűleg fölfigyelt rám, és így kineveztek. Abban az időben a minisztérium nevezte ki a szakfelügyelőket. Akkor még nem a mai megyerendszer volt, én a kinevezésemet Dél-Pest, Csongrád, Csanád és Bács-Bodrog vármegye területére kaptam meg. Így történt aztán, hogy szakfelügyelőként megismerkedtem olyan, nálam sokkal kiválóbb tanárokkal, mint például az egyik szegedi gimnáziumban magyar nyelv- és irodalmat tanító Madácsi Lászlóval, akit akkortájt tettek ki az egyetemről. Kitűnő tanár volt. Ugyanilyen kitűnő tanár volt Kiskunfélegyházán Illésy István, Kunszentmiklóson Illyés Bálint. És sorolhatnám még hosszan a neveket. Rövid, körülbelül másfél éves szakfelügyelői működésem során rájöttem arra, hogy mit sem ér a szakfelügyelet, legalábbis a mi szakmánkban, mert nemigen lehet itt tanácsokat adni, nem lehet módszereket előírni. Egy magyartanár akkor tanít jól, ha a saját érdeklődésének megfelelően kelti fel az érdeklődést a tanítványaiban. Mondok erre egy példát ebből a korból. 1948-tól 1950-ig, hetedik-nyolcadik gimnáziumban tanítottam Grezsa Ferencet, aki azután később három, nagyon kitűnő művet írt Németh Lászlóról, és említi valamelyiknek a fülszövegében is, meg több vele készített interjúban is, hogy Németh Lászlóra egykori magyartanára hívta föl a figyelmét. Ami nem volt talán egészen veszélytelen sem, mert abban az időben Németh László bizony feketelistán volt. De én Grezsa Feri elégtelennek tartottam, mindenképpen érdemesnek arra, hogy odaadjam neki a *Választ*, amelyben abban az időben folytatásokban jelent meg az *Égető Eszter*, meg Németh László tanulmányai. És Grezsa Feri rákapott Németh Lászlóra. Később ez a Németh László iránti érdeklődése Hódmezővásárhelyre kerülve még csak erősödött.

Hódmezővásárhely. Ott is megfordultam szakfelügyelőként, és az a hiedelem kapott lábra, hogy én Németh László szakfelügyelője voltam. Ezt cáfolnom kell. Amikor én ott megfordultam, Németh László már nem tanított, de ott lakott Vásárhelyen, és egy délután meglátogattam. Hosszan elbeszélgettünk, számomra igen emlékezetes volt az a találkozás. Nem voltam teljesen ismeretlen előtte, hiszen két drámájáról, a *Széchenyiről*, meg az *Eklézsia-megkövetésről* negyvennyolc tavaszán valamikor írtam a *Magyarok* című folyóiratban.

Hamar kaptam feladatot a Katona József Társaságban is. A társaságba, amelynek akkor Tóth László volt az elnöke, úgy kerültem be, és úgy választottak rögön, rendes taggá választásommal egy időben, 24 évesen ügyvezető alelnökké is, hogy Tóth László olvasta a *Válaszban* a cikkeimet. Biztos vagyok abban, hogy Sárközi Márta is ejtett rólam egy-két jó szót. Mi nagyon becsültük, szerettük egymást, Márta egyébként is a fiatalok nagy pártfogója volt.

Az Eötvös Collegiumban kialakult barátságokra még érdemes visszatérni. Például a nemrég elhunyt Fodor Andrást ott ismertem meg, Fodor Andrásnak évfolyamtársa volt a másik kitűnő költő, Lator László, aki, mikor az Eötvös Collegiumba bekerült, már nem volt ismeretlen előttem, mert hárommal alattam járt a beregszászi gimnáziumban. És az első versei éppúgy a beregszászi gimnázium már abban az időben nyomtatásban megjelent folyóiratában kerültek nap-

világra, mint az én első írásaim, többek között az első tanulmányom Katonáról. *Katona József és a Bánk bán*, azt hiszem, ez volt a pontos címe. Az írás ünnepi beszédként hangzott el azon az önképzőköri ünnepségen, amelyet Katona születésének 150. évfordulója alkalmából tartottunk. És milyen érdekes is az élet – és milyen hosszúra nyúlik egyesek élete –, hogy Katona születésének 200. évfordulóján ismét alkalmam volt előadást tartani. Akkor hetedikes gimnazista diák voltam, itt meg már nyugdíjas tanár.

Aztán következik egy rövid megszakítás tanári pályámban. Ötvenhat és az ötvenhat utáni megtorlás. Én erről nem akarok bővebben beszélni, hogy ki került az üldözöttek közé ötvenhat után, és ki nem került, ez többé-kevésbé a szerencsétől is függött. Nekem akkor, azt lehet mondani, hogy nem volt szerencsém. Ma már inkább azt mondanám, szerencsém volt, hogy azok közé kerültem, akiket akkor ellenforradalmárként, most forradalmárként tartottak számon. Voltaképpen én nagyon keveset tettem, mindössze mondtam egy-két dolgot. Emiatt tartottak először hosszú ideig előzetes letartóztatásban, aztán elítéltek épp annyira, mint amennyit előzetesben töltöttem. Aztán azt is fölfüggesztették. De tanítani nem taníthattam tovább. Így aztán ötvenhét és hatvanegy között tengődtem a világban, két évig a Béke téri Általános Iskola adminisztrátoraként. De a másik oldal, az írás megmaradt ebben az időben is. Még a két tárgyalásom között, tehát az elsőfokú meg a fellebbviteli tárgyalásom közötti időben az Akadémiai Kiadó már három szerződést kötött velem. Kettőt Jókai-regények kritikai kiadására, egyet meg az Ady-bibliográfia készítésére. Aztán hamarosan hozzájárult ehhez szócikkek írása az akkor készülõ, a hatvanas években megjelent *Magyar irodalmi lexikon*ba. Késõbb, a hatvanas évek elején már a hatkötetes, borítólapjáról Spenótnak nevezett irodalomtörténetbe kérték tõlem a Katona-fejezet megírását. Tehát az irodalomtörténeti tevékenységem mindvégig állandó maradt. Úgy átívelt ezen a megszakításon, hogy én még előzetes letartóztatásban voltam, amikor az *Irodalomtörténet* folyóiratban már megjelent egy kritikám, éppen Németh László *Égető Eszter* című regényéről.

Aztán hatvanegyben visszakerültem a Katona József Gimnáziumba. Akkor már a jelenlegi helyén működött a gimnázium, 1957-ben költözött ide. Én abban a költözésben nem vehettem részt. Visszakerültem tehát a Katona-gimnáziumba, egyelőre könyvtárosnak. Azt említettem, hogy a Spenótba írtam Katonáról, és aztán ezek a megbízások egymást hozták. 1973-ban a Nagy magyar írók sorozatba kértek tõlem Katonáról egy tízíves kismonográfiát. Az állítólag olyan jól sikerült, hogy nívódíjat kaptam rá a Gondolat Kiadónál, és azonnal egy másik szerződést, egy hasonló terjedelmű kötetre Berzsenyiről.

Rendszeresen írtam az *Irodalomtörténet*be is, meg az *Irodalomtörténeti Közlemények*be is. Egyre inkább rájöttem arra, hogy engem az ilyen jellegű művek mellett leginkább az irodalomtörténet művelésének az a területe érdekel, amelyhez igen kevesen vonzódnak: a szövegkiadás. Tudniillik a szövegkiadás nagyon hálátlan munka. Egy szövegkiadáson legfeljebb ott van, hogy sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta xy, vagy még az sem, hogy a jegyzeteket írta. Holott ez egy nagyon aprólékos munka. Arról most nem beszélek, hogy rosszul fizetik, mert hát az irodalomtörténeti munkát soha nem fizették jól.

Két Jókai-kötetet rendeztem sajtó alá. Egy kritikai kiadásban, legalábbis a magyar gyakorlat szerint, nem csak a szöveget állítjuk helyre, nem csak a forrásmunkákat vizsgáljuk meg. Például a *Bánk bán* esetében történelmi forrásokról is, irodalmi párhuzamokról, irodalmi átvételekről is szó van. Ezen túl nyomon követjük a szöveg kialakulását olyan szempontból is, hogy a két kidolgozás között milyen a kapcsolat, és nyomon követjük a mű pályafutását. Ilyen esetben, mint a *Bánk bán*, a kettős pályafutást. Egyrészt az irodalomtörténeti kritikában, másrészt a színpadon és a színpadi megjelenítésekről szóló kritikákban. A *Bánk bán* kritikai kiadásának befejező részében, az utóéletről szóló részben, nyomon kellett követni az irodalomtörténeti megítélés koronkénti változásait is, és a színházi előadások visszhangját, kritikáját is. A *Bánk bán*nál ez különösen érdekes, mert a kettő szétvált egymástól. Az irodalomtörténet Gyulai Pál Arany János tanulmánya óta a magyar irodalom remekművei között tartja számon a *Bánk bán*t. A színházban viszont a *Bánk bán* nézettsége, népszerűsége és kritikai megítélése egyre elcsüggesztőbb képet mutat. Itt már a Hevesi Sándor-féle rendezésre is gondolhatunk, aki azt mondta, hogy a *Bánk bán*t teljesen át kell alakítani, egyes részeket ki kell hagyni belőle, bizonyos jeleneteket át kell csoportosítani. Aztán folytatódik Bessenyei Ferenc megnyilatkozásával, aki szerint *Bánk* szerepe igen nehezen eljátszható. Vagy említhetem Zimmer Józsefnek a *Bánk bán*-előadásokról írt kritikáját, egészen az Illyés Gyula-féle átigazításig. Én láttam Illyés Gyula átigazítását, meg alaposan el is olvastam. Szerintem, ahogy Katona megírta, az azért jobb. Én Illyést nagyon szeretem, de ez a *Bánk bán*-átigazítása nem sikerült.

A másik, engem szenvedélyesen érdeklő terület a verstan. Emlékszem, már Eötvös-kollégista koromban, már az első latinórákon fölfigyeltek rám, hogy Horatius bármelyik versformájú versét azonnal és pontosan tudom skandálni, még ha nem is ismerem. Nem tudtam megnevezni és nem tudtam felsorolni sem a verslábakat, de valahogy fülem volt a versritmusra. Így kezdtem verstannal is foglalkozni, és így írtam meg a magyar verstan történetének legérdekesebb szakaszát, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei* címmel.

Kecskeméten éltem. '48-ban kerültem ide tanárnak, annak ötven éve lesz az ősszel. Öt évig itt voltam diák is, tehát életemnek jó háromnegyed részét Kecskeméten töltöttem. Nem véletlen tehát, hogy Kecskemét múltja is érdekelt. Persze az irodalomtörténeti múltja. Így született meg az a folyóirat-cikksorozat, amely a *Forrásban* tekintette át *Kecskeméti kis irodalomtörténet* címen a város irodalmi évszázadait. Majd ez könyv formában is megjelent, *Kecskemét irodalmi öröksége* címmel. Közben tanítottam is, és a tanítás, meg az, amit az irodalomtörténetben műveltem, azért nem vált szét teljesen egymástól. Ki szokták emelni a kritikusa- im: megnyugtató a könyveim és cikkeim olvasása közben, hogy érthető nyelven fogalmazok. Nem minden irodalomtörténész jellem ez. Azért szoktam érthető nyelven fogalmazni, mert amikor írok, akkor rendszerint arra gondolok, hogy vajon érettségi előtt álló diákjaim megértenék-e azt, amit írok?

Nagyon kedves és kitűnő tanítványaim voltak mindvégig, nemigen merem a nevüket felsorolni, mert föltétlenül kifelejténék valakit. Mégis, nagyon szívesen emlékszem például Bölcs Istvánra, akit csak egy évig tanítottam, vagy Palánkai

Tiborra, akit meg az érettségi előtti két évben tanítottam, és aki, azt hiszem, manapság a legkitűnőbb magyar közgazdászok közé tartozik. Nyilván nem azért, mert tőlem irodalmi indíttatást kapott, de talán azért is. Nemrégiben járt nálam Svájból egy mérnök-főltaláló. Elmondta, hogy neki a döntő lökést afelé, hogy valamit produkáljon, az adta, hogy valamikor negyedikes korában egy dolgozatát megdicsértem. Azt találtam neki mondani, hogy „látom, neked mindig vannak eredeti ötleteid”. És ettől a megjegyzéstől rájött arra, hogy lehetnek a fizikában is eredeti ötletei. Mint kiderült, voltak is.

Nagyon szívesen emlékszem a kollégáimra, akikkel együtt dolgoztam a Katona-gimnáziumban. Gyenes Tiborral például. Egy ideig Iványosi-Szabó Tiborral is munkatársak voltunk, aki aztán elkerült a levéltárba. Vagy például a tanítványom volt Bajtai Mária. Vele aztán az elmúlt években különösen szoros kapcsolatban voltunk, mert amikor 1991-ben megalakult az Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozata, rám lőcsölték az elnökséget. Egy kikötésem volt: csak akkor vállalom, ha Bajtai Mária lesz a titkár.

A család mindig biztos háttér volt mögöttem, a nehéz időkben is. Biztosította számomra a lehetőséget arra, hogy nyugodtan dolgozhassam. Nagyon sokat segített rajtunk, mert a feleségem is tanár, hogy édesanyám, apám korai halála óta, tehát tulajdonképpen csaknem házasságkötésünk óta, velünk élt. A két gyerekünk talán jobban kötődött a nagyanyjukhoz, mint a szüleikhez, és ez nem véletlen. Különösen a fiam, István. Belőle, aki gimnazista korában még inkább versmondó volt, grafikus lett. Tulajdonképpen három dolgot művel. Egyedi grafikákat készít, azután alkalmazott grafikával foglalkozik, tehát plakátokat rajzol, és rajzfilmeket, animációs filmeket készít. Ezek közül talán a legnagyobb siker az „Ah, Amerika” című film volt, amellyel több díjat is sikerült szereznie. A lányom, Andrea is pályázott az Iparművészeti Főiskolára, de már az első selejtezőn sem jutott túl, pedig jó rajzkészsége van. Ő aztán elvégezte a szegedi főiskolán a magyar–orosz szakot. Egy darabig tanított Szegeden a gyakorló iskolában, főként oroszot, de kiábrándult a tanításból. Megkérdezte tőlem: Hogy lehet olyan tárgyat tanítani, amelyet senki nem akar tanulni? Ez már a nyolcvanas évek második fele volt, tényleg senki nem akarta tanulni az oroszot. Haza került Kecskemétre, a Pannónia Rajzfilmstúdióban helyezkedett el. Ott kiderült, hogy azért tud rajzolni! Jelenleg Stuttgartban él, festőművész férjével együtt. Náluk is van két gyerek, ők még picik. A nagyobbik ötéves múlt, a kisebbik kétéves múlt. Ott a nagyobbik a lány, a kisebbik a fiú. Fiaméknál a nagyobbik a fiú, a kisebbik a lány. Úgyhogy abban a szerencsés, kiegyensúlyozott helyzetben vagyunk, hogy van egy fiunk meg egy lányunk, van két fiú- és két leányunokánk.

Az a Kecskemét, amelyet én 1935-ben, akkori első gimnazistaként megismertem, már nincsen. De már az sincs, amelyet fiatal tanár koromban megismertem. Nem tudok igazán örülni annak, hogy Kecskemét azóta modern nagyvárossá vált. Én sokkal inkább kötődtem a régi, szegényesebb mezővároshoz, mint ehhez a mostanihoz. Ami talán megbocsátható egy idős embernek, aki fiatal kora emlékeit keresi, azokat szeretné látni. Nagyon sokat gondoltam tanári pályám során Illyés Gyulának egy, még a harmincas években írt versére, amelynek a címe: *Haza a magasban*. Így kezdődik:

*„Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni –
bátrabb új hont a múlt időkben
fürkészni, mint a jövőendőben –?”*

És aztán folytatja azzal, hogy – néhány versszakot itt kihagyva –

*„ha útaink megcsavarodnak,
mint giliszta, ha rátapodnak:
te mondd magadban, behunyt szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.”*

Illyés két költő nevét említi ebben a versben, az egyik Petőfi, a másik Berzsenyi. Kedves költőm nekem is mindkettő. Szóval egy irodalomtanárnak, egy magyar-irodalom-tanárnak azt kell éreznie, hogy egy nagyon gazdag kulturális örökséget kell átadnia a felnövekvő nemzedék számára. És ezt nem lehet kicentizni, hogy ebből mennyit. Ez a tanár érdeklődésétől, lelkesedésétől, átadókéességétől is függ, de mindenesetre a diáknak azt kell éreznie, hogy ez a tanár nem tanterv-lebonyolító automata, hanem ez a szíve ügyéről beszél, amikor nekünk az irodalomról beszél.